

студента повинні бути спрямовані на вироблення комунікативних навичок, розвиток творчих здібностей, на створення потреби займатись іноземною мовою.

Список використаних джерел

1. Демченко О. Дидактична система організації самостійної роботи студентів / О. Демченко // Рідна школа. – 2006. – № 5. – с. 68–70.
2. Король В.М., Мусієнко В.П., Токова Н.Т. Організація самостійної роботи студентів. - Черкаси: Вид-во ЧДУ, 2003. – 216 с.
3. Кустовський С. М. Удосконалення самостійної навчальної діяльності майбутніх економістів: результати експериментальної перевірки авторської моделі / Кустовський С. М. // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2006. – № 6. – С. 48–53.
4. Малихін О. В. Психологічні основи організації самостійної навчальної діяльності студентів в умовах вищого педагогічного закладу освіти / О. В. Малихін // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наукових праць / за заг. ред. М. Б. Євтуха. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – Вип. 31. – С. 104–111.

Отримано 12.09.2015 р.

УДК 37. 018.2

Марушкевич А.А. °

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, доктор педагогічних наук, професор

СІМ'Я І СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті розглядаються окремі аспекти функціонування сім'ї та забезпечення сімейного виховання у сучасному суспільстві. Вказуються причини поглиблення проблем між батьками та дітьми. Розкривається значення у сімейному вихованні ціннісних орієнтацій та пріоритетів. Акцентується увага на необхідності сприяння держави у підтримці та зміцненні сім'ї.

Ключові слова: сім'я, сімейне виховання, ціннісні орієнтації, пріоритети, досвід

В статье рассматриваются отдельные аспекты функционирования семьи и обеспечения семейного воспитания в современном обществе. Указываются причины углубления проблем между родителями и детьми. Раскрывается значение в семейном воспитании ценностных ориентаций и приоритетов. Акцентируется внимание на необходимости поддержки и укрепления семьи со стороны государства.

Ключевые слова: *семья, семейное воспитание, ценностные ориентации, приоритеты, опыт*

The article deals with some aspects of family functioning and providing of family upbringing in modern society. The reasons of deepening problems between parents and children have been defined. Value orientations in family upbringing and priorities have been revealed. The attention has been paid to the necessity of state's promotion concerning supporting and strengthening of families.

Keywords: *family, family upbringing, value orientations, priorities, experience*

Актуальність проблеми. В останні десятиріччя процеси інтеграції, демократизації, глобалізації у всіх напрямках суспільного розвитку привнесли багато змін у життя країни і кожного її громадянина. Особливо відчутними стали зміни в політичних, економічних, соціально-педагогічних сферах та свідомості українців. Вони посилили протиріччя в освіті, навчанні, вихованні, зокрема сімейному, яке найбільшою мірою забезпечує формування світогляду представників молодого покоління. На стан сімейного виховання вплинуло прогресуюче нині послаблення родинних зв'язків, переоцінка у ставленні підростаючого покоління до існуючих матеріальних і духовних цінностей та стандартів поведінки, значущості подружнього життя і необхідності розвитку інституту сім'ї, що „... призводять до руйнування колективістських взаємовідносин, до відчуття самотності, незахищеності у сім'ї” [4, с.8]. Складність і багатозначність процесів, які протікають у зв'язку з різноманітними впливами суспільства на шлюбні відносини й особистісне зростання кожного з подружжя, обумовлені цінностями попереднього досвіду чоловіка й дружини, отриманого в дитинстві та юності в сім'ях своїх батьків і усвідомленням родини як єдиної системи, яка може протистояти негараздам та виходити з нестандартних ситуацій завдяки узгодженим діям і рішенням.

У непростих умовах сьогодення, економічної та політичної нестабільності, здебільшого у зв'язку з багатьма непередбачуваними явищами у функціонуванні держави та її структур відбулось „... наростання агресивності та конфліктності підростаючих поколінь, воєнізація, наркотизація, проститування та інші лиха” [11, с.41-42]. Витоки цих процесів частково походять із неблагополучності сімей, які складають найбільш чисельний осередок суспільства і в яких переважає авторитарний, авторитетний чи змішаний стиль виховання. Криза сімейних відносин, що проявляється у великій кількості розлучень, низькій народжуваності, конфліктогенності вимагає удосконалення процесу сімейного виховання, „... соціальної профілактики, реабілітації, адаптації та соціалізації дітей, які перебувають у складних морально-психологічних умовах” [9, с.3]. Особливо це стосується підлітків, оскільки вони від негараздів у сім'ях вдаються до відчайдушних дій, непродуманих учинків. Слідуючи інформації з офіційних джерел для України характерною є істотна регіональна варіація показника підліткової народжуваності: від 28,1‰ у Закарпатській області – до 3,4‰ у м. Києві. За період, що минув після запровадження надання вагової грошової допомоги при народженні дитини (2005–2013 рр.), у Закарпатській, Миколаївській, Херсонській, Одеській, Житомирській областях відбулося підвищення коефіцієнтів народжуваності у дівчат віком 15–17 років, тоді як у Тернопільській, Сумській, Івано-Франківській, Рівненській,

Вінницькій, Хмельницькій областях, навпаки, народжуваність серед дівчат віком 15–17 років знизилася [18].

Аналізуючи результати вибіркового дослідження усвідомлюємо, що для сучасної України самостійне проживання молоді поза сім'єю батьків не є типовим, але з підвищенням віку все більше молодих людей зі своїми шлюбними партнерами проживають не в батьківському домі. Проте, як серед осіб 25–29 років, так і серед 30–34-річних значна частина тих, хто створив власну сім'ю і мешкає із сім'єю батьків[[18]. Процес відокремлення молодої подружньої пари від сім'ї батьків відбувається повільно і складно через неможливість придбання чи оренди житла, цілковиту відсутність реальних доходів[[18]. Але при всіх цих негараздах сім'я розглядається як осередок суспільства з власною економічною базою, бюджетом, культурно-просвітницькою стратегією, підходами до свого розвитку. Гармонія в ній „... досягається толерантністю, визначенням рівних прав кожного члена сім'ї, розподілом обов'язків між ними” [8, с.24] і розкривається через розуміння сутності оточуючого світу, бачення свого місця в ньому, вироблення певних поведінкових норм відповідно до ситуацій, які виникають повсякчас. У ній існує ряд об'єднуючих господарських, психологічних, правових, моральних стосунків, її називають мікросоціумом, акцентуючи цим самим на єдності з суспільством.

Метою публікації є висвітлення окремих аспектів функціонування сім'ї та забезпечення сімейного виховання задля доведення значення для сучасного суспільства формування батьками ціннісних орієнтацій підростаючого покоління.

Завдання: розкрити окремі аспекти функціонування сім'ї та забезпечення у ній сімейного виховання.

Виклад основного матеріалу.

На родинно-сімейні стосунки суттєво впливають економічні реформи, що відбуваються в Україні та вимагають адаптації її населення, потребуючого кардинальних змін у життєзабезпеченні до системи ринкових відносин, яка сама ще перебуває у процесі розвитку. До того ж, не існує усталеної поведінки молоді, спрямованої на необхідність відкриття власної справи, організації підприємницької діяльності, активного набуття знань для покращення свого матеріального становища тощо.

Насьогодні незаперечним є факт, що сім'я має вплив на всі сфери життєдіяльності особистості. В ній знаходять підтримку початкові досягнення та успіхи більшості представників підростаючого покоління, захищеність – молоді батьки, затишок та піклування - літні люди. У сучасних умовах, на жаль, бракує справжнього довірливого, емоційного спілкування між старшими і молодшими членами багатьох родин. Відомо, що у разі недостатнього контактування з батьками та рідними сповільнюється як фізичний, так і духовний та розумовий розвиток дитини, формування її особистості. Крім того, вона стає обмеженою у своїх діях, має труднощі у соціалізації та адаптуванні до соціального середовища, втрачає інтерес до повсякденного життя. В умовах сьогодення існує необхідність виховання у дітей вміння самостійно долати труднощі, терпіти критику, правильно оцінювати світоглядні позиції та можливості інших людей щодо матеріальних благ і культурних цінностей, підтримувати взаємини з представниками рідномовного середовища[14].

Повертаючись до змісту наукових напрацювань представників ученого світу

минулих десятиріч звертаємо увагу на те, що у створеному відомим українським мовознавцем Іваном Огієнком «Етимолого-семантичному словнику української мови», який складається із чотирьох томів, поняття «родина» і «сім'я» трактується таким чином: «Родина – це сім'я, переважно чоловік, жінка і діти, і їх близькі родичі, які живуть в одному домі. Старе слово родинь – родич, родіє, рідня. Родина спочатку визначало володіння роду, дідину, старе слово – отьчина, дъдина. Звідси і спеціалізація у різних словниках, мовах: рос. родина – це вітчизна, чехословацьке rodina – сім'я, польська rodzina – сім'я. В українській мові значення сім'я засвідчено вже в Беринди, хоч семантична сфера більш широка» [16, с.184].

Даючи своє тлумачення поняттю сім'я, учений стверджує, “ .. що це люди, близькість яких визначається родовим спорідненням, у давній мові це ряд поколінь, що походять від одного родоначальника” [16, с.262].

У процесі сімейного виховання взаємодія батьків і дітей відбувається шляхом поєднання взаємовпливів. Батьки передають дітям не лише матеріальні цінності, а й свої знання, життєвий досвід, у тому числі професійний, а діти задовольняють свою природну потребу пізнання об'єктивного світу та самих себе. Тим самим підтримується і забезпечується зв'язок поколінь.

Сім'я має свої пріоритети у підготовці підростаючих поколінь до життя. Саме вона визнана духовним центром формування особистості; в ній відбувається усвідомлення беззаперечного впливу дідівської і батьківської мудрості; у її лоні великою мірою здійснюється реалізація набутого від попередників життєвого досвіду поширення знань про моральні цінності свого народу та сприяння їх засвоєнню.

На всі процеси, які протікають у сім'ї, впливають умови життя, які підсилюють чи навпаки знижують можливості забезпечення потреб її членів. Діяльність з поліпшення добробуту сім'ї передбачає досягнення низки цілей щодо реалізації планів кожного з її представників, наприклад, підвищення рівня освіти, кваліфікації тощо. Підвищення рівня добробуту сім'ї істотно змінює її стиль життя, відкриває перед нею нові перспективи і стимулює активність, спрямовану на реалізацію конкретних потреб, задумів.

Сучасний суспільний розвиток вимагає уважного вивчення проблем сім'ї, пов'язаних з незадовільним рівнем її матеріального добробуту, розподілу ролей, відмінностями у рівнях освіти батьків, відсутністю спілкування на виховні теми, а також сприяння держави у її зміцненні і підтримці.

Важливе значення має формування у сім'ї ціннісних орієнтацій дітей та розвиток усвідомлення ними ціннісних пріоритетів, серед яких важливе місце належить рідним і близьким, друзям, роботі, здоров'ю. Саме це впливає на зміни в поглядах молодих людей, серед яких поширена „ ... відверта перевага індивідуалізму, акцент на особистісно-сімейних інтересах; молодь поступово відмовляється від колективістського способу життя” [17, с.298]. У сімейному вихованні визначальною є його моральна складова, яка здебільшого забезпечується за допомогою емоційних методів впливу, які застосовують батьки. Цього не здатне замінити суспільне виховання, і тому існує необхідність створення сприятливих умов для здійснення сім'єю виховної функції, поєднання сімейного та суспільного виховання. Для розширення соціальної та духовної основи сімейного виховання необхідна оптимізація діяльності існуючих суб'єктів

соціальної політики. Крім того, в умовах, що склалися, важливе значення має забезпечення батьків знаннями з педагогіки, вікової психології, фізіології та гігієни дітей і молоді, усвідомлення важливості ненав'язливого їх включення у різноманітні види специфічних відносин, „ ... ситуації критики і втілення наслідків творчої виховної діяльності”[10, с.41]. Відомо, що досягти результату у сімейному вихованні можливо за умови, коли „ ... батьки та близькі родичі активно і цілеспрямовано впливають на творчий розвиток особистості дитини, демонструючи увагу до перших її творчих досягнень у пізнанні, зацікавленість у її поступовому творчому розвитку, стимулюють її самостійність у перших творчих спробах” [1, с.117].

Формування у нащадків таких цінностей як скромність, порядок, пунктуальність, старанність можуть впливати на поліпшення сімейного клімату. Проте на сучасному етапі розвитку українського суспільства необхідно повернутись до дотримання сім'ями найважливіших і актуальних понині норм співжиття і виховання дітей. Апробовані часом функції сім'ї все більше претендують на збереження і реалізацію в умовах сьогодення, оскільки серед молоді точаться суперечки щодо матеріальної забезпеченості, високого заробітку, а, загалом, соціального виживання та благополуччя. У дітей потрібно формувати здатність бути незалежними, вміти захищати і обстоювати своє право [13].

У лоні сім'ї зароджуються найголовніші цінності у житті кожної людини - морально-етичні, котрі включають правдивість, справедливість, рівність, гідність, збереження пам'яті родоводу знань про історичні родинні цінності, які мають великий вплив на формування духовності, вироблення впевненості у собі і своїх силах, майбутню професійну орієнтацію, ідейну життєву позицію тощо. Численні крилаті вислови, які переходять від покоління до покоління, засвідчують виховні можливості сім'ї. Для прикладу візьмемо окремі з них: “Тяжко жить без роду-племени”, “Тому роду не буде переводу, в якому браття милують згоду”, “Ой роде наш красний, роде наш прекрасний!”. Їх суть полягає у донесенні до молоді ідей щодо реалізації започаткованих дідами чи батьками планів, здійснення мрій, продовженні сімейних традицій.

У цьому руслі особливе місце посідають правові цінності особистості. Вони виступають у якості світоглядних орієнтацій, які характеризуються зв'язністю і взаємообумовленістю різних конкретних ціннісних орієнтацій. Їх основою є ідеал як цілісне уявлення про спрямованість життя людини, зразок відносин у всіх сферах її життєдіяльності, уявлень про конкретні цілі. Ідеал розглядається як зразок для наслідування, що проявляється у вигляді „ ... уявлень про бажані цілі, життєві плани, сукупності найбільш значущих для особи правових якостей і т.ін.” [2, с.131]. Часто у якості ідеала дітьми сприймаються рідні батьки і матері, тому їх знання, вчинки, здатність до вирішення назрілих проблем зазвичай усвідомлені як такі, що варто наслідувати. За Григорієм Ващенком “Традиційним ідеалом треба визнати той, що витримав іспит історії, найбільш відповідає психології народу та його призначенню, увійшов у психіку народних мас, відбитий у народній творчості і в творах кращих митців і письменників, що стали духовними провідниками свого народу” [5, с.103-104].

Сучасна сім'я живе в умовах незалежності і демократії. Значна кількість визнаних дієвими народно-педагогічних ідей виявились непридатними для

практичного використання у сім'ях, які „ ... мають значно більше помічників у вихованні (освітні навчальні заклади, засоби масової інформації, література, кіно, інтернет тощо)” [3, с.138]. Важливою складовою у формуванні особистості молодого людини та її культури є домашнє, шкільне, позашкільне оточення, зразок громадянської поведінки батька й матері, інших членів сім'ї. „Дитина має розвиватися у таких умовах суспільного і сімейного блага, щоб всебічно задовольнялися й правильно формувалися основні життєво необхідні потреби особи”, - зазначають українські вчені [6, с.154]. Сімейне виховання потребує застосування виховних засобів, серед яких на першому місці є мова та природа рідного краю, його історія, приклади героїчного минулого представників свого родоводу, просвітницької і освітньої самодостатності вітчизняного духовенства, педагогів, митців і т.п. Батькам потрібні особливі знання, розуміння деталей і подробиць життя для правильної реалізації вказаних нами засобів у вихованні своїх нащадків.

Необхідний досвід попередніх поколінь, усвідомлення значення взаємопідтримки, взаємодопомоги, які забезпечують життєздатність інституту сім'ї, зберігають її загальнолюдську цінність. В українських родинх здавна були напрацьовані підходи до обрання майбутнього чоловіка чи жінки: перед усім - батьківське благословення як гарант майбутнього родинного благополуччя, відсутність між закоханими будь-якого родинного зв'язку.

Здійснюючи підготовку дітей та молоді до життя в соціумі особливо значущим є ознайомлення їх „ ... з особливостями сучасної сім'ї, її значенням у житті людини і суспільства, популяризацію сімейних цінностей і традицій” [12, с.199].

Підростаюче покоління бажано переконувати в тому, що „ ... система родинно-сімейного виховання є надзвичайно важливою не тільки у житті кожної людини, а й усїєї планети” [19, с.236]. Воно базується на комунікативній культурі - досвіді повсякденного спілкування, оскільки включає норми і цінності культури; індивідуальних здібностей і психологічних проявах, пов'язаних зі спілкуванням у житті особистості; інтенсивних впливах соціального середовища – засобів масової інформації (преса, радіо, телебачення, компютерні телекомунікації, мережа Інтернет)” [7].

У справі розвитку сім'ї і сімейного виховання важливе значення має державна політика, спрямована на пропаганду сім'ї як найвищої цінності суспільства; формування ціннісних орієнтацій дітей та молоді; запровадження просвітницьких програм підготовки до сімейного життя.

Висновок. Українське суспільство зацікавлене у забезпеченні та підтримці сім'ї, її матеріальному достатку, економічній і фінансовій незалежності. Завдяки їй у молоді формується своєрідний стиль сприйняття і осмислення дійсності, усвідомлення значущості рідної мови і вітчизняної культури, розуміння суті історичних фактів. Відомий український учений Іван Огієнко писав: “ ... виховувати своїх дітей треба у повній батьківській любові, з повним терпінням. Світ іде вперед, а з ним і діти наші потребують поступу” [15, с.134].

У наш час, коли багатьом родинам варто виправити допущені у вихованні дітей помилки, важливим є: створення у сім'ї атмосфери доброзичливості, яка базується на взаємопідтримці, взаємоповазі, взаєморозумінні всіх її членів; турбота про всебічний розвиток дітей (інтелектуальний, духовний, фізичний тощо)

на основі виховного досвіду свого народу; формування у них високих духовно-моральних якостей (ввічливість, пошана старших, відданість батьківщині, чесність, працелюбність, благородність вчинків, гідність, волелюбність); піклування про розвиток їх трудових навиків і здібностей, творчого ставлення до праці; залучення їх до активного громадсько-політичного життя (співпраці по розв'язанню нагальних проблем у соціумі, аналізу політичних ситуацій і правильній їх оцінці, участі у життєво-необхідних діях, підтримки молодіжних починань тощо).

Висвітлюючи питання про можливості сім'ї маємо відзначити, що, долаючи якісь перепони чи психічні стани молодим людям доводиться звертатись до порад і підтримки батьків як тих, хто може створити певний захист, співпереживати, забезпечувати стабільність, – а це породжує надію на подальше функціонування названого інституту суспільства як необхідного і одного з найважливіших у житті кожного громадянина.

Українське суспільство зацікавлене в матеріальному достатку кожної сім'ї, її добробуті та економічній і фінансовій незалежності.

Сім'я відіграє визначальну роль у сучасному суспільстві, оскільки життя більшості людей так чи інакше пов'язане з нею — своєрідним мікросвітом, у якому сплітаються складні економічні, політичні, психологічні, ідеологічні та інші соціальні проблеми. Сімейне життя громадян країни в той чи інший спосіб впливає на стан її національної економіки, зміст політичних подій, якість проведення реформ, перспективність відстоювання інтересів держави на міжнародному рівні тощо. Вивчення проблем сім'ї і сутності сімейного виховання має глибоке практичне значення і є важливою передумовою розуміння багатьох процесів, які відбуваються у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Архипова С. Роль родинного виховання у творчому розвитку дитини / С. Архипова // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка: Випуск XXII-XXIII. – 2008. - С.116-119.
2. Болюк З. Концептуальна модель формування правової культури особистості сім'янина / З. Болюк // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка: Випуск XXII-XXIII. – 2008. - С.129-133.
3. Будник О. Формування народознавчої компетентності дитини: родинні виховні традиції та сучасність / Вісник Прикарпатського університету / О.Будник, Л. Назарук // Педагогіка: Випуск XXII-XXIII. – 2008. – С. 133-139.
4. Варварук М. Колективістські відносини сім'ї в тлумаченні радянської та сучасної психолого-педагогічної науки / М.Варварук // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка: Випуск XXII-XXIII. – 2008. - С.8-18.
5. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г.Ващенко. - Полтава: ред. газ. «Полтавський вісник», 1994.-190с.
6. Дерев'яно Н. Пріоритетність формування громадянської культури у контексті родинного виховання / Н. Дерев'яно // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка: Випуск XXII-XXIII. – 2008. – С. 154 – 159.
7. Дорошенко С. Необхідність формування якостей комунікативної культури сім'янина у вищій школі / С.Дорошенко // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка: Випуск XXII-XXIII. – 2008. – С.264 – 267.

8. Євтух М. Культура взаємин як усвідомлена необхідність формування сучасного сім'янин / М.Євтух // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка: Випуск XXII-XXIII. – 2008. – С. 22 – 25.
9. Ковбас Б. Родинна педагогіка: у 3 томах. Том II: Основи родинного виховання / Б. Ковбас, В. Костів. – Івано-Франківськ: друкарня вид. „ВДВ ЦІТ”, 2006. – 286 с.
10. Ковбас Б. Сутність та особливості культури родинних взаємин//Вісник Прикарпатського університету/Б. Ковбас// Педагогіка: Випуск XXII-XXIII. – 2008. – С.37 – 41.
11. Костів В. Формування основ родинної культури – невідкладне завдання сучасного цивілізаційного суспільства / В. Костів // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка: Випуск XXII-XXIII. – 2008. - С.41-49.
12. Лісовець О. Підготовка до сімейного життя як напрям діяльності сучасних молодіжних громадських організацій / О.Лісовець // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка: Випуск XXII-XXIII. – 2008. – С.197 – 202.
13. Максимович О. Історико-педагогічний підхід до проблеми формування морально-етичних цінностей у дитини в сім'ї / О. Максимович // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка: Випуск XXII-XXIII. – 2008. - С. 69 – 73.
14. Марушкевич А.А. Педагогічні ідеї освітян кінця ХІХ-ХХ століття: колективна монографія / А.А. Марушкевич, Н.М. Кузьменко, Н.В. Кошечко, Н.В. Постоюк. – К.: Обрії, 2012. – 130 с.
15. Митрополит Іларіон. Книга нашого буття на чужині: Бережімо все своє рідне! Ідеологічно-історичні нариси. - Вінніпег: Українське наукове богословське товариство, 1956.-168с.
16. Митрополит Іларіон (професор Іван Огієнко). Етимолого-семантичний словник української мови: В 4-х т. – Вінніпег: Вид. ІДВ, 1995. – Т. IV (П–Я). – 557 с.
17. Петришин Р. Формування культури родинного виховання у сфері соціально-молодіжної політики України / Р. Петришин, О. Чумак // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка: Випуск XXII-XXIII. – 2008. – С. 297 – 302.
18. Стратегічні пріоритети молодіжної політики: освіта, зайнятість, житло: щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2013 року) / М-во молоді та спорту України, Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики; [редкол.: Надтока Г.М., д. істор. н., гол. ред. колегії; Болтівець С.І., д. психол. н.; Рябенко В.О., к.філос. н.; Митрофанський С.В., Білий А.І., Галайко Б.М., канд. істор. н.]. – К., 2014. – 368 с.
19. Червінська І. Сімя як соціокультурне середовище формування особистості / І. Червінська // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка: Випуск XXII-XXIII. – 2008. – С.232 – 237.

Отримано 12.09.2015 р.